

ETICA ȘTIINȚEI ȘI RESPONSABILITATA SOCIALĂ A SAVANTULUI ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

GALINA ȚURCAN

conf. univ.,dr., Academia de Studii Economice a Moldovei

***Abstract.** The main goal of this article is to analyze current problems of the scientific ethics and social responsibility of the scientists. In the contemporary world, the moral neutrality of science can no longer be claimed. Science, as a social institution, presupposes the existence of a certain system of values and moral imperatives. In the contemporary world the social responsibility of scientists is of the great importance. A scientist is responsible for the applications of the results of his investigation.*

***Keywords:** ethics, scientific ethics, ethics of scientific research, social responsibility of the scientist, scientist's freedom, ethics dumping.*

Știința înseamnă putere, conform unuia dintre cele mai cunoscute aforisme ale lui Francis Bacon. Prin acesta se subliniază importanța practică a științei și capacitatea cunoașterii științifice de a îmbunătăți viața omului, de a contribui la progresul societății. Această atitudine optimistă, care nu ține cont de costurile sociale ale științei a fost împărtășită de către omenire o perioadă îndelungată de timp. Dar în secolul XX, odată cu dezvoltarea tehnologiilor avansate, capabile să dăuneze omenirii sau chiar să o distrugă, apar tot mai multe întrebări cu privire la rostul științei, la influența ei asupra întregii omeniri. Comunitatea științifică, societatea în întregime a început să se chestioneze cu privire la consecințele utilizării rezultatelor obținute în cadrul științei și la responsabilitatea socială a savantului pentru rezultatele activității sale. În a doua jumătate a secolului XX discuțiile cu privire la posibilele efecte negative ale utilizării rezultatelor științei sunt generate mai ales de dezvoltarea fizicii, a altor științe exacte, de

crearea armamentului nuclear. Mai târziu, este pusă inevitabil și întrebarea despre responsabilitatea socială a savanților din cadrul științelor sociale și umaniste.

Actualmente, se dezvoltă furtunos biotehnologia, ingineria genetică, aducând multe foloase umanității. Dar, în același timp, în dezvoltarea acestor domenii există și amenințări potențiale pentru om, de exemplu, din neatenția experimentatorului, care pot fi soldate cu consecințe nefaste ireparabile. Devine posibilă crearea de organisme și microorganisme cu influență poate chiar letală pentru om.

Progresul tehnico-științific, care este posibil doar datorită dezvoltării științei, acutizează multe dintre contradicțiile societății contemporane, iar unele dintre manifestările sale pot avea consecințe catastrofale. Din acest motiv, progresul tehnico-științific nu trebuie să fie un scop în sine, ci să țină cont de interesele omului și ale umanității.

Cercetarea aspectelor morale ale relației dintre societate și știință devine tot mai importantă pe măsură ce posibilitățile tehnologiei contemporane devin mult mai extinse. Atunci când dezvoltarea tehnico-științifică influențează mediul înconjurător, sănătatea omului și condițiile noastre sociale, trebuie să existe reglementări de către mecanismele reglării sociale. Deci, specialiștii din domeniul tehnicii, sunt obligați să urmeze principiile etice, de exemplu, imperativele morale ale lui Kant și Jonas. Mai mult decât atât, savanții și inginerii sunt obligați să reflecte asupra mecanismelor și instituțiilor de reglare deja existente (cum ar fi dreptul național, regional, internațional) și să se chestioneze dacă aceste mecanisme și instituții oglindesc în mod satisfăcător principiile etice sau trebuie să fie perfecționate [1, p. 88].

În lumea contemporană, știința nu mai poate fi gândită fără raportare la un sistem de valori și la un sistem de moralitate. Unul dintre domeniile care se dezvoltă în legătură cu aceasta este etica științei. Etica științei include norme morale cu referire la cele mai diverse laturi ale activității savanților, cum ar fi: procesul de pregătire și de realizare a cercetării, publicarea rezultatelor științifice, aplicarea în practică a rezultatelor obținute și petrecerea dezbaterilor științifice. În cadrul eticii științei se cercetează specificul relațiilor morale din

interiorul comunității științifice, dar a celor dintre știință și societate în întregime.

Știința este strâns legată de dezvoltarea moralei, depinde de valorile morale. Această relație este una mutuală, deoarece la rândul ei, morala este cercetată de către știință și poate fi uneori chiar reglementată de către aceasta. În cadrul științei se fixează limitele și reperele cunoașterii, limitele a ceea ce este permis și ce este interzis din perspectivă morală. În acest sens, știința nu doar produce noi cunoștințe, dar și elaborează anumite norme etice.

De menționat, totuși că știința are mai multe ipostaze. În cazul în care este percepută doar ca un ansamblu de cunoștințe științifice, ea nu implică categoriile de moralitate, iar scopul său principal este de a descoperi adevărul obiectiv. Dar, în alte ipostaze ale sale, știința include și cercetătorii, și relațiile dintre acestea, și instituțiile de cercetare, etc. Din această perspectivă, știința nu poate fi nepărtinitoare și liberă de aspectele morale, de categoriile etice, nu pot fi ignorate aspectele etice ale activității savanților, ale relațiilor din colectivele de muncă, ale relațiilor dintre știință și societate.

Unul dintre subdomeniile eticii științei este etica cercetării științifice. În cadrul ei se examinează alele norme și principii morale care trebuie respectate în carul cercetării științifice, Cele mai importante dintre ele sunt:

- datoria față de societate. Cercetătorii și cercetările trebuie să contribuie la bunăstarea societății;
- integritatea. Savanții trebuie să demonstreze onestitate. Ei nu trebuie să falsifice rezultatele, să deformeze adevărul;
- nediscriminarea. Discriminarea în funcție de gen, rasă, religie ș. a. nu își au locul în comunitatea științifică.

Cercetătorii trebuie să facă toate eforturile necesare pentru a se asigura că activitatea lor este relevantă pentru societate și că nu dublează cercetările realizate anterior, în altă parte. Ei trebuie să evite plagiatul de orice tip, să respecte principiul proprietății intelectuale și proprietatea comună a datelor în cazul cercetărilor realizate în colaborare cu un supraveghetor(i) și/ sau cu alți cercetători [2]. Printre cele mai cunoscute încălcări ale eticii cercetării științifice se numără: plagiatul, falsificarea datelor, ascunderea informației, etc.

În cadrul comunităților științifice s-au dezvoltat sisteme proprii de norme și valori morale, imperative, interdicții care reglementează activitatea științifică – coduri etice ale savanților. Acestea se fundamentează pe înțelegerea faptului că respectarea normelor morale în sfera științei nu doar este benefică pentru întreaga societate, ci și sporește gradul de încredere al societății față de mediul științific. Savanții trebuie să poată avea încredere în rezultatele prezentate de către colegii lor. Dar și societatea trebuie să poată avea încredere în corectitudinea savanților și în adevărul rezultatelor prezentate în rezultatul cercetărilor.

Savantul este obligat să facă trimiteri la ideile pe care le folosește în lucrările sale, să nu plagieze, să fie tolerant în raport cu oponentii săi. Din perspectivă morală nu este acceptabil ca savantul să își impună ideile prin intermediul pârgھیilor administrative. Savantul trebuie să contracareze conformismul în cadrul comunității științifice.

Una dintre problemele etice cu care se confruntă știința contemporană și care își găsește oglindire în etica științei este dumpingul etic. Acesta reprezintă realizarea de către cercetătorii dintr-o anumită țară (de obicei bogată), în alta (de obicei săracă) a unor experimente, care nu sunt permise, sau care nu sunt bine văzute în prima țară. De multe ori, aceste experimente sunt legate de cercetările din sfera medicinei. Riscul dumpingului în știință crește pe măsură ce știința se internaționalizează tot mai mult. Este cunoscut cazul medicului italian Serhio Canavero, care în 2015 a plecat în China, pentru a încerca transplantarea de cap pe ființe umane, întâlnind o puternică opunere acestei idei la Universitatea din Torino la care activa pe atunci. Dar, ideea a fost blamată și de către alți cercetători. De exemplu, sociologul și bioeticianul american Wolpe consideră că aplicarea unei astfel de tehnologii primitive pe ființele umane este neîndreptățită și iresponsabilă din perspectivă etică. [3, p. 209]

O problemă importantă care este în vizorul eticii științei este problema responsabilității sociale a savantului pentru rezultatele activității sale, pentru consecințele aplicării acestor rezultate în practică. Aplicarea în practică a rezultatelor științei poate avea consecințe benefice, dar și consecințe grave asupra umanității. Însuși

savantul nu activează într-un vacuum, el cercetează și creează într-o anumită societate, care îl influențează prin istoria, obiceiurile, normele sale. La rândul său, și savantul influențează societatea - prin însăși existența sa, prin gândurile, idealurile, aspirațiile pe care le are. Dar, mai ales, o influențează prin rezultatele activității sale.

Mult timp s-a considerat că puritatea experimentului, conștiinciozitatea și profesionalismul savantului asigură respectarea eticii științei. Dar realitatea a arătat că savantul trebuie să prezică consecințele sociale ale cercetărilor sale și să își asume responsabilitatea socială pentru aceste consecințe. El este responsabil pentru consecințele activității sale care pot să influențeze dezvoltarea omenirii și a naturii. Savantul trebuie să împiedice obținerea rezultatelor care contravin principiilor umanismului, să prevină societatea despre posibilele consecințe negative ale folosirii realizărilor științei în scopuri meschine.

Din această perspectivă, este prea puțin ca savantul să acționeze și să gândească doar în cadrul legalității, ci trebuie să o facă și în cadrul moralității. Situându-se pe poziții etice, savantul este mai atent la faptul cum aplicarea rezultatelor activității sale poate influența societatea. Însă chiar dacă savantul manifestă responsabilitate socială, grijă și atenție, se poate întâmpla ca rezultatele obținute de către el să fie folosite în scopuri nefaste societății fără știrea lui. De asemenea, cercetătorul antrenat în sfera științelor fundamentale de cele mai multe ori nu-și dă seama în ce mod pot fi folosite descoperirile sale. Mai mult decât atât, în calitate de reprezentant al cercetărilor „pure”, fundamentale, savantul poate să nu posede o astfel de cunoaștere [4, p.27].

Manifestarea responsabilității sociale, abordarea activității sale de pe pozițiile moralității solicită de la savant curaj civic. Se poate întâmpla ca acesta să fie nevoit să refuze să se implice în cercetarea unei anumite probleme, să refuze să folosească în activitatea sa rezultate științifice obținute prin încălcarea normelor moralității, să demisioneze chiar, în cazul când nu găsește înțelegere din partea superiorilor sau a colegilor în ceea ce privește aspectele etice ale activității sale.

În strânsă legătură cu problema responsabilității sociale, morale a savantului se află și problema libertății savantului. În sfera științei a fi liber pentru savant înseamnă în primul rând libertatea de a alege tema de cercetare, dar și metodele de cercetare, este libertatea gândirii și a exprimării. Putem oare noi să afirmăm că savantul este liber dacă pentru a alege o anumită temă de cercetare, el trebuie din perspectiva responsabilității sociale să se gândească la posibilele consecințe ale aplicării în practică a rezultatelor obținute? În cazul când savantul ține cont de responsabilitatea socială, el nu are o libertate absolută. El poate să aleagă, fiind concomitent responsabil pentru alegerea făcută. Principiul libertății savantului trebuie să fie examinat doar în contextul responsabilității sociale ale acestuia.

Savanții sunt responsabili pentru a produce cunoștințe științifice credibile, transparente, care nu sunt deformate de interese externe. În procesul de producere a cunoștințelor științifice aceștia trebuie să se conducă de principiile etosului științei, propus de Merton, sau de alte sisteme de valori morale aplicabile activității științifice. Robert Merton consideră că normele științei sunt construite în jurul a patru valori fundamentale. Prima este universalismul, credința că adevărul afirmațiilor științifice trebuie să fie evaluat indiferent de vârstă, sex, rasă, naționalitate, religie, autoritate, poziție în ierarhia științifică, titluri și ranguri ale celor care le formulează. A doua valoare este comunitatea/„comunismul”. Merton consideră că cunoștințele științifice trebuie să devină proprietate comună. Cel care le-a obținut nu are dreptul de a le monopoliza. O altă valoare este dezinteresul. Se presupune că instituțiile științifice trebuie să acționeze pentru un beneficiu comun, și nu pentru un interes, un câștig personal al indivizilor. În sfârșit, se proclamă ideea unui scepticism organizat, care presupune că afirmațiile științifice trebuie supuse examinării critice.

În lumea contemporană nu se mai poate pretinde neutralitatea valorică, morală a științei. Știința ca instituție socială, presupune existența unui anumit sistem de orientări valorice, și imperative. Oamenii de știință trebuie să le însușească pentru a efectua cu succes cercetări, pentru a servi cauza Adevărului și pentru a activa pentru binele societății. Încălcarea principiilor etice ar trebui pedepsită de

către comunitatea științifică. Este oportun ca savanții să realizeze lucrări științifice în beneficiul întregii societăți, manifestând excelență, integritate, respect, corectitudine, transparentă și să comunice rezultatele cercetării lor doar după ce au fost verificate. Savanții care activează acum, dar și generațiile viitoare de savanți trebuie să respecte principiile eticii științifice și să manifeste responsabilitate socială.

Bibliografie:

1. HANSEN T. B. Academic and social responsibility of scientists. Journal on Science and World Affairs, Vol. 2, No. 2, 2006 71-92.
2. Ghid practic privind etica în cercetarea științifică. <http://date-cdi.ro/sites/default/files/uploads/1.%20ghid%20privind%20etica%20%C3%AEn%20cercetarea%20%C8%99tiin%C8%9Bific%C4%83%20.pdf>. accesat la 24 mai 2020.
3. WOLPE P. R. Ahead of Our Time: Why Head Transplantation Is Ethically Unsupportable, AJOB Neuroscience, 8:4, 2017, pp. 206-210.
4. Bobână Gh. Orientări eticovalorice în știința contemporană. Academos, 4(23), decembrie 2011, pp. 26-31.